

Лідія Прокопович

«Я ХОЧУ РОЗКАЗАТИ ВАМ ПРО НАШІ РІКИ НЕВЕЛИКІ...» (МОВНИЙ ОБРАЗ ПРОСТОРУ В ПОЕЗІЇ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО)

Простір — один із визначальних стилістичних параметрів художнього мововираження. Через зображення, словесне відтворення навколишнього світу письменник і виявляє своє ставлення до нього, і водночас осмислює себе, своє місце в цьому світі.

Назви простору в поетичному словнику М. Вінграновського — це маркери і минулого, і теперішнього світоперебування автора, означення фрагментів його поетичної свідомості. *Степ, лиман, ліс, гай, луг, річка, стежка, село* — до них постійно звертається художній погляд і мовна свідомість автора, із ними нерозривно пов'язане, з них наснажується його віршове слово. Адже «кожен відповідальний за слово поет починається завжди з любові до землі, людей, краю, Вітчизни» (Т. Ю. Салига).

Пізнання репрезентованого в поезії М. Вінграновського простору розпочинається зі сприйняття описів його малої батьківщини — півдня України, річки Кодими, Холодної Балки, пониззя дніпровського і козацького Чорномор'я. Це — окремий і по-особливому інтимізований мотив творчості, з яким пов'язане вживання назв значущих, емоційно забарвлених для поета місць: *Не починайся. Ні з очей,/ Ні з губ моїх не починайся./ В Холодній Балці сон тече —/ Не снись. Не звись. Не називайся* (Вінграновський М. Цю жінку я люблю: Поезії / М. Вінграновський. — К., 1990. — С. 31; далі — ЦЖ); *В Холодній Балці, в білій піні/ Вона іде й співа з ночей* (ЦЖ, 62); *Люби мене. Я вже розклав/ Тобі дари в життєвських мервах./ Твій дім, і ти, і Берислав,/ Гойдайтесь ще на моїх нервах* (ЦЖ, 37). Топоніми як маркери простору в таких контекстах поєднуються з поетонімами *очі, губи, сон*, експресивами *співати, снитися, любити* тощо.

Знаковий для художнього мовосвіту поета образ *степу*. Для уродженця південного краю домінування цього просторово-

го образу в індивідуальній картині світу цілковито природне (пор.: *Степи запорізькі мої біля мене* (ЦЖ, 34). Це домінування органічно виявляється і в численних слововживаннях номінації *степ*, і в її семантичній та аксіологічній наповненості: *На срібній ковилі, на сизім поліні, / На південь України при лимані, / В гнідих степах на степовім коні / Та гнівна воля стала у Британі* (Вінграновський М. З обійнятих тобою днів: Поезії / М. Вінграновський. — К., 1993. — С. 74; далі — ЗОТД); *Козацькі дві могили темніють довго у степу* (ЦЖ, 92). Водночас *степ* для М. Вінграновського — не тільки високопоетичний образ простору історичної пам'яті. Це також побутовизований образ праці, роботящого народу, про що свідчить семантика оказіональної епітетної сполуки *мозолистий степ*: *Мені сяють — твій ніс, твої плечі і ноги, / І ворухнеться **взрітий мозолистий степ*** (ЦЖ, 34).

Помітно, що в індивідуальному сприйнятті М. Вінграновського *степ* часто постає в художньому симбіозі з таким локальним фрагментом національного ландшафту, як *лиман*: *Степ з лиманом лягли — ждуть вітрило зорі* (Вінграновський М. Вибрані твори: У 3 т. — Т.1.: Поезії / М. Вінграновський. — Тернопіль, 2004. — С. 81; далі — ВТ); *вітер зі степу несе у лиман / Осіннє насіння акацій* (ЦЖ, 60). При цьому пейзажоописи мають елегійно-ліричне, а часто й ностальгійне забарвлення, тяжіють до тематичної зони «спогад, сум».

Крім власне просторових ознак 'широчінь', 'далечінь' (пор.: *Степ даленіє в рябе, / Дихає спеченим духом* (ЦЖ, 22); *Степ лежить від мене до коня* (ЦЖ, 24), *степ* у поезії М. Вінграновського має й зрозумілі для кожного українця запахові образи й асоціації: *Пахне степ чумаками, волами, мазницями* (ЗОТД, 66), в яких актуалізовано історичні конотації, такі образи сприймаються як мовно-естетичні знаки національної культури.

Показові для ідіопростору М. Вінграновського також образи *ліс, гай, сад*. Їх мовно-естетичне освоєння засвідчують численні розгорнуті метафори, в яких переплітаються колірні, звукові характеристики, складні асоціативні співвіднесення: *У синьому небі я висіяв ліс, / У синьому небі, любов моя люба, / Я висіяв ліс із дубів та беріз, / У синьому небі з берези та дуба* (ВТ, 206).

Власне, так автор творить індивідуальний та інтимний поетичний простір, який оприявлює особливості його сприймання, розуміння навколишнього світу.

І *ліс*, і *гай*, і *небо* з його світилами, і дерева — усе довкілля для М. Вінграновського живе, тому для його мовоопису природні конструкції звертання, в яких ці просторові реалії персоніфікуються, естетизуються як живі істоти: *Ти, сивий лісе в сутіні прозорій, / І ви, гаї в зелених льолях літ, / Нічого так не треба, як в підзор'ї / Мені ваш голос чуть* (ВТ, 170); *Люблю тебе, глибокий саде мій* (ЦЖ, 125); *Сеньйорито акаціє, добрий вечір* (ВТ, 376). Характерна ознака таких контекстів — інтимна тональність звертань (пор.: *Нічого так не треба, як .. ваш голос чуть; люблю тебе* тощо).

Водночас *ліс*, *гай*, *сад* — не статичні, пасивні об'єкти художнього зображення. Їх динамічність, наповненість рухом, дією, життям вербалізовано в антропоцентричних дієслівних метафорах: *Що гай з землі дивився і стояв...* (ВТ, 297); *В холодні землі взулися гаї / І стали біля неба, як стояли* (ВТ, 297); *запалахкотіли, / раптовим золотом гаї, / Заоглядались, поніміли, / Мов не тутешні, не свої* (ВТ, 350).

Спостерігаємо й «зворотний» механізм метафоризації, коли поняття із лексико-семантичного поля «людина» (наприклад, *душа*), опис психологічного стану репрезентуються через просторові реалії, через порівняння із *гаєм*, *садом* тощо: *Вона була задумлива, мов сад. / Вона була темнава, ніби сад. / Вона була схвильована, мов сад. / Вона була мов сад і мов не сад* (ЦЖ, 68); *Я люблю / Очима тишу цілувати, / Коли, як в тихому гаю, в душі урочисто і свято* (ЦЖ, 36); *Ні вітру з гаю, ні хмарини в небі, / Лиш золота гроза в моїй душі* (ЦЖ, 123). У цьому ж семантичному ключі розгортається метафора кохання: *Я вас люблю, як сіль свою Сиваши, / Як ліс у грудні свій листок останній* (ЦЖ, 111).

Магічність поетичного слова М. Вінграновського — у його специфічному внутрішньому ладі, у здатності розкриватися не одразу, а поступово, що спонукає читача раз у раз повертатися до перечитування його віршів. Не останню роль у цьому відіграють фоностилістичні засоби. Не випадково Т. Ю. Салига наголошує на тому, що звуковий, образний і смисловий плани

авторового слова ‘самі по собі значущі. І водночас дуже залежні від сусідства слів, від їх оточення, тобто від контексту’, пор.: *Над гаєм хмара руку простягає/ І гається, і гається над гаєм* (ВТ, 112). У наведеній ілюстрації образ *гай* не тільки виконує функцію денотата простору, але й естетизує та додатково семантизує звукову структуру віршового рядка, створюючи виразний паронімічний перегук із дієслівними формами *простягає* та *гається*.

Контекстне оточення визначає новітнє звучання образу луг у такому віршовому фрагменті: *На маленькій планеті у великому лузі/ Сходить вечір на синє, на сизе й сумне* (ЦЖ, 14). Алогічне для узуальної мови і таке експресивно-виражальне для поезії протиставлення *маленька планета* — *великий луг* зумовлює вивільнення просторової номінації *луг* із тематичної зони «пейзаж» і її перехід у тематичну зону «життя, кохання». Таку тенденцію підтверджує сюжетний розвиток вірша: *На шовковому вальсі, на блакитному лузі,/ Як давно і недавно ти любила мене*.

Найбагатше епітетне поле розгортає в поезії М. Вінграновського образ *сад*. Його художні означення — найрізноманітніші, вони репрезентують і часові, і звукові, й антропоморфні риси: *Зимовий сад під вороном білів* (ЦЖ, 9); *Зіходить ніч на витишений сад* (ВТ, 120); *Зелені руки, повні білокріт, / на теплу ніч розкинув сонний сад* (ВТ, 192); *Та вишнячок, старий ще змалку, / — Забувся він, коли і ріс! / Напташивши за літо гнізд, / Відслухав їхню щебетанку / Й тепер стояв сумний до сліз* (ВТ, 382).

Словесно-асоціативний комплекс номінації *сад* традиційно формують назви *яблуна, груша, вишня, слива, паслін* і т. ін.: *Ходіть в сад. Я покажу вам сад, / Де на колінах яблуні спить вітер* (ВТ, 183); *сіра яблуна-обнога / Гукала гілкою листок* (ВТ, 382); *Затисла груша в жовтих кулачках / Смачного сонця лагідні жовточки* (ВТ, 183); *Відчорніли в саду переспілі пасльони* (ЦЖ, 14). За такими рослинними конкретизаторами впізнаємо найвиразніші рослинні маркери етнопростору.

Ліричні почуття автора, його спогади про дитинство, юність мотивують активну присутність у поезії образів *село, річка, стежка*.

М. Вінграновського можемо безпомилково назвати одним із найліричніших співців села в українській поезії другої половини ХХ ст. Описуваний у його віршах образ *села* — не просто ностальгійний, він ідилічно-щемкий. Досить тільки простежити ряд епітетів, за яким *село* постає як *рясне, блакитне, босе, вербове*, пор.: *На сизих пагорбах **рясне село** вгорі* (ВТ, 146); *Здрастуй, здрастуй, моя жоржино, / І **вербове** моє село!* (ВТ, 64); *Погасло небо, і землі не чути. / Сплять **босі села** в хаті на печі* (ЦЖ, 32).

На обігруванні блакитного кольору як асоціативної основи контекстного ототожнення потонулого в квітах матіоли *села і моря* постала така розгорнута індивідуально-авторська метафора: *В темно-синю **голуби́нь села** / матіола розкинула невід* (ВТ, 178).

Мовне портретування *села* у віршах М. Вінграновського увиразнюють мікрообрази й деталі, пов'язані з описом сільських мешканців, характерних реалій побуту: *Там дід із прадідом на пару, / Напившись з медом кисляку, / Сидять удвох і під гітару / Співають тихо в холодку* (ВТ, 268); *Де дядько крише підсвинкам буряк, / Де тітка гусям — гиля, гуси, гиля* (ВТ, 268); *Радіє баба, як дитина, / Що вже пішло внуца метке, / Зійшов щавель і цибулина* (ВТ, 150); *Цю грозу не забуду ніколи: / З ріг корови стікає в краплинах сонце. / Босий батько зганяє качок у комору* (ВТ, 182).

Як компонент просторового образу *села* виступають номінації *хата, млин, олійня, вітряк, криниця*: *Цвітуть на білому хати* (ВТ, 210); *І сірі **вітряки** докрилюють свій вік* (ВТ, 42); *Там, де млинок слухняно бухкає / І від **олійні** тихий струс* (ВТ, 327); *Порипує думу присохлу свою / Потріскана корба **кринички*** (ВТ, 358); *Цвітуть обмерзлі **криниці** / Холодним квітом мармуровим* (ВТ, 210). Вагомі в цих пейзажоописах дієслівні характеристики *цвітуть, окрилюють, бухкає, порипує*, які по-різному естетизують (озвучують, візуалізують, антропоморфізують) просторові образи.

У поетичному світі М. Вінграновського *хата* — не тільки архітектурний маркер простору. Цей образ має значно глибший художній зміст, виступаючи своєрідним тлом і осередком розгортання родинних стосунків: *Сестри білять яблуні в саду /*

Мати білять хату та у хаті./ Біля хати білий батько на каналі/ вигріває війни та журу (ВТ, 155).

Улюблені художні означення *хати* у мовосвіті М. Вінграновського — *біла, синя: І хата моя біла, і криниця,/ І ніжний борщик з картоплею на дні...* (ВТ, 91); *Ледь тріпочуться сині хатки/ В матіольному синьому неводі* (ВТ, 178); *Синенька хатка на одну кімнату* (ВТ, 42). Знакову для таких контекстів конотацію інтимності посилюють займенник *моя*, демінутивні форми *синенька хатка, борщик*.

Поетичну картину водного простору у М. Вінграновського логічно репрезентують образи *ріка, озеро, струмок: Я хочу розказати вам/ Про наші ріки невеликі...* (ВТ, 233); *Перепочинює ріка, холодне злизує каміння* (ЦЖ, 64) *Дорога,/ І витребеньочка-ріка,/ Та покаміннячко-струмок* (ВТ, 382). Позитивне ставлення автора до описуваних реалій виявляють індивідуально віднайдені незвичні слововживання, як-от предикативна метафора *перепочинює ріка*, прикладкові оказіоналізми *витребеньочка-ріка, покаміннячко-струмок* тощо. В інших контекстах образ водних реалій увиразнюють фоностилістичні засоби, зокрема естетизація у структурах паронімічної атракції: *На синю синь води лягла від хмари тінь* (ВТ, 305); *Озер осінніх сонні небеса* (ВТ, 155).

Отже, об'ємна індивідуальна мовна картина простору в поезії Миколи Вінграновського наповнена різнотипними (топонімічними, ландшафтними, водними, рослинними та ін.) конкретизаторами. В естетичній концепції автора вони актуалізуються як власне просторові образи, а також набувають додаткових семантичних та експресивно-оцінних природжень.